
ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Вархолик Г.В.

*Львівський навчально-науковий центр
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

In the article the goals and objectives of environmental education of students in higher education in the context of environmental culture. It is shown that environmental education aimed at the formation of environmental knowledge and skills, and include them in the process of productive, efficient use of resources in their future careers.

Екологічна освіта як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного і громадського виховання усіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін та програм, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту [1, с.256]. Екологічні проблеми мають глибинний характер і закорінені в тих структурах людського буття, що охоплюють релігійні, світоглядні системи, суспільні норми, міжетнічні та міжлюдські взаємини, культуру взагалі.

Концепція екологічного виховання, його змісту і методів ґрунтується на методологічному положенні про коеволюцію системи "природа і суспільство", тобто про узгоджений їх розвиток, про взаємозв'язок і взаємозалежність. Взаємодія з природою – необхідна умова і передумова становлення, функціонування і розвитку суспільства, цивілізації, що врешті-решт визначає провідну роль екологічного виховання як однієї з важливих умов вияву цього взаємозв'язку, що впливає на зміни екологічного становища у світі. Саме такий підхід є плідним як теоретична основа, що визначає наповнення екологічного виховного процесу [9, с.47]. Тому визначальним для розв'язання екологічних проблем сучасності є формування екологічної свідомості суспільства. Це педагогічне надзавдання може бути реалізовано лише через освітньо-виховну систему на основі принципово нових ідей, методів, підходів, які б урахували структуру екологічних знань, соціальні функції сучасної екології, традиції, звичаї, історичний досвід українського народу у справі осягання себе, свого місця в природі, зв'язків з природою і Всесвітом.

Вплив екологічних реалій “на всі без винятку аспекти політичного, економічного, соціогуманітарного та духовно-морального розвитку нашої держави сьогодні є настільки очевидним і масштабним, що нехтування ним виглядає, в кращому випадку, недалекоглядним і безвідповідальним” [6, с.15]. Проблема постійного екологічно безпечного розвитку, фізичного і морального здоров'я суспільства – це насамперед проблема індивідуальної та колективної свідомості, формування якої є прерогативою системи освіти.

У психолого-педагогічній літературі досліджувалися проблеми екологічного виховання (Л. Лук'янова, І. Мітрасова, Г. Тарасенко, С. Шмалей, Н. Негруца, Б. Йогансен, Г. Пустовіт, Л. Печко, Н. Дежнікова, В. Кукушкін, Л. Мантатова, Л. Моторна, Н. Пустовіт, С. Сапожников, Д. Теплов, А. Шуль-женко, Г. Ярчук) та ін. Водночас, проблема постановки педагогічних цілей та завдань виховання екологічної культури студентської молоді залишилася мало дослідженою.

Мета статті – обґрунтувати цілі та завдання екологічного виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах в контексті екологічної культури.

Реалії сьогодення доводять, що стан природного і соціального середовища став похідним від діяльності людини і, отже, цілком безпосередньо залежить відтепер від рівня культури людей і міри їхньої моральності. Людська діяльність багато в чому є такою, що не лише перетворює, але й змінює природу у прямому розумінні цього слова [8]. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що більшість авторів по-різному визначають поняття «екологічна освіта» і «екологічне виховання», деякі отожднюють їх між собою та з поняттям «екологічна культура».

Екологічна культура – це система органічно взаємопов'язаних елементів природоперетворюючої діяльності людини і її теоретико-моральної оцінки, яка обов'язково враховує соціально-екологічні принципи та вимоги [5, с.4].

Здебільшого зміст терміну «екологічна культура» розкривають через сукупність найбільш важливих його компонентів: екологічну грамотність, систему уявлень про закони і механізми функціонування економіки; уміння працювати з екологічною інформацією; екологічну свідомість; володіння екологічною мовою, екологічним мисленням, «правилами» екологічної поведінки; риси характеру, що забезпечують грамотні екологічні вчинки тощо.

Екологічні знання здобуваються в процесі екологічної освіти, проте екологічна освіта не зводиться тільки до екологічних знань, бо вона повинна сприяти розвитку характеру особистості; її здібностей та вмінь, необхідних для адаптації в умовах ринкової економіки.

Проблему формування світогляду доцільно змістити в реальну площину екологічного виховання, з'ясування праксеологічного змісту поведінки людини у природному середовищі та її стратегії виживання, оскільки саме так формується найактуальніша проблема сучасності – стратегія виживання людства. А це завдання, як відомо, є прерогативою сучасної екології, яка поміж усіх дисциплін має найвідповіднішу для цього методологію, концептуальні основи та систему робочих методів [2].

Наступним важливим компонентом екологічної культури особистості є екологічна свідомість як сукупність екологічних знань, ідей, поглядів, суджень, інтересів. Це поняття включає і раціональну складову (знання), і емоціональну (почуття), і зовнішній вплив, екологічні погляди інших людей, значимі для особистості. Екологічна свідомість є наслідком пізнання, безпосереднього відображення особистістю екологічних відносин і її ставлення до різних явищ екологічного життя сім'ї, школи, суспільства в конкретний період. Екологічне мислення і свідомість виступають як мотив і настанова відповідної екологічної поведінки. У своїх діях і вчинках люди спираються на знання, аналіз екологічної діяльності, досвід господарювання, передову екологічну практику.

Органічне злиття екологічної освіти і виховання забезпечує перехід екологічного мислення і свідомості у відповідні соціально-психологічні якості, у практичні навички екологічної діяльності, підвищення культури екологічної поведінки, а отже, збагачення екологічної культури загалом.

Аналіз сутності структурних елементів екологічної культури (екологічні знання й уміння, екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічна поведінка, переконання та якості особистості, екологічна діяльність) дав змогу виявити їхній взаємозв'язок. Основу екологічної культури складають екологічні знання, але, своєю чергою, вони є базисним елементом екологічних поглядів. Без знань і умінь неможливо сформувані адекватне ставлення до діяльності, моральні орієнтири, а далі, при позитивному ставленні, сформовані знання й уміння стають передумовою продуктивної діяльності. Водночас можна виявити і зворотні зв'язки, оскільки,

наприклад, на процес засвоєння знань впливають мотиви пізнавальної діяльності, і тільки в реальній практичній діяльності формується система знань і умінь, виявляється ставлення до неї.

Екологічне виховання спрямоване на формування ставлення суб'єкта до екологічних знань, умінь і навичок, включення його в процес продуктивної, суспільно-корисної праці, до довкілля, використання ресурсів, що знаходить своє втілення в конкретній діяльності, у конкретних формах екологічних відносин.

Особливістю формування екологічної культури студентів є нормативне забезпечення курсів екологічної спрямованості, що передбачає засвоєння сучасних правових джерел, екологічного права, тобто системи юридичних норм, які регулюють взаємодію Людини й Природи. За умов створення нормативних основ правової держави загострилася проблема погіршення і значного псування об'єктів природоохоронного законодавства, а також забруднення окремими токсичними речовинами довкілля господарською діяльністю людини. У зв'язку з цим вивчення нормативних документів з проблем екології включає такі аспекти [3]: використання природних ресурсів, охорону довкілля; розгляд об'єктів екологічного права, здійснення екологічної експертизи, вивчення питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю за екологічне правопорушення. Дидактично цілеспрямована організація оволодіння правовими екологічними законами сприяє вихованню потреби поводитися відповідно до них, а також поваги до законів і непримиренності до їх порушення, розвиває ціннісні орієнтації і позитивні мотиви екологічно правильної поведінки.

Основною метою екологічної освіти і виховання в структурі професійної підготовки фахівців є формування цілісного екологічного знання й мислення, необхідних для прийняття екологічно обгрунтованих господарських рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів [7, с.334].

Екологічне виховання є частиною екологічної освіти (крім навчання і розвитку), адже “виховувати не означає говорити. Виховувати – це учити робити. Всі проблеми довкілля мають колективний характер. Охорона довкілля – це опосередковане ставлення один до одного. Екологічна свідомість формується лише в процесі діяльності” [4, с.112]. Потрібно навчити молодь розуміти, що відбувається навколо (робота ТЕЦ, кількість і типи дерев, що ростуть, садів, дикорослих лісів, транспортні потоки, викиди підприємств і ін.). Потрібно навчитися ставити екологічні завдання і вирішувати їх, уміти критично і тверезо оцінювати стан довкілля.

Молода людина повинна навчитися розуміти проблеми міста або села, в якому живе (місцева екосистема), мету формування заповідників та заповідних зон, знайомитися з глобальними проблемами екосистеми та з конкретною природою конкретного району, навчити уявляти, що буде в конкретному місті або селищі через 50-100 років.

Важливо також звертати увагу на те, що екологізація техніки – одна з найскладніших проблем сьогодення, розглядати питання техніки і довкілля, висвітлюючи згубні наслідки антропогенної діяльності, зокрема Чорнобильської катастрофи. Людина – єдина істота на планеті, яка не має здібностей екологічно захищатися, тому екологічно виховувати – це не просто закликати «не можна рвати, не можна смітити», а й пояснювати, чому не можна рвати і смітити [4].

Мета екологічного виховання – сформувані у молоді відповідальне ставлення до довкілля, підготувати особу, здатну до практичної діяльності, пропаганди екологічних ідей, захисту і поліпшення довкілля. Поза діяльністю сформувані відповідальне ставлення до природи неможливо.

Нині виділяють сім основних екологічних проблем:

- проблема продовольства;
- проблема енергії;
- проблема ресурсів;
- проблема демографії;
- проблема генофонду;
- проблема біосфери;
- проблема здоров'я людини.

У початковій школі вчитель формує дбайливе ставлення дітей до природи трактуванням з особистих позицій таких понять, як краса, значущість, роль, цінність.

У середній школі важливо розглянути проблеми: живопис і природа; музика і природа; образ природи в різні історичні періоди; антропогенний чинник (види дій людини, зміни в довкіллі та їх наслідки – це все наше здоров'я).

Випускник середньої школи повинен знати: екологічні суперечності глобального масштабу, що зачіпають самі основи існування цивілізації; причини загострення сучасних екологічних проблем; різні шляхи вирішення екологічних проблем в країнах світу; можливості внести гармонію у взаємини між суспільством і природою: планова організація виробництва; дотримання гуманістичних іде-

алів у збереженні здоров'я людей, заощадженні ресурсів нашої планети; освоєння космічного простору в цілях мирної цивілізації; впровадження в промисловість ресурсозберігаючих і безвідходних технологій, утилізація відходів; посилення державного контролю за станом довкілля і джерелами забруднення; перебудова психології населення стосовно довкілля.

Ці знання є основою для виховання екологічної культури студентської молоді.

У вищих навчальних закладах студенти повинні розуміти, що передусім людина має зцілитись сама, а потім зцілювати природу. Саме тому сьогодні екологічна парадигма дедалі більше набуває рис світоглядної і моральної цінності. Тож екологізація моралі й формування екологічного імперативу постають могутніми чинниками унормування й гармонізації людиною своїх взаємин з довкіллям. Шлях до утвердження нової моральності лежить через відновлення духовності в людському житті, утвердження онтологічного статусу вищих цінностей, що передбачає суттєві зміни у свідомості людини, її світоглядних принципів і пріоритетів. Ці зміни пов'язані з утвердженням нового екоцентричного типу екологічної свідомості. При цьому «суто екоцентричний підхід до екологічної свідомості, який першочерговим завданням ставить збереження природи, на практиці реалізувати складно. Екоцентрична свідомість має доповнюватись сучасними морально-етичними принципами, відповідаючи мисленню, в основі якого закладено ставлення до природи як до Божого дару, унікальної цінності, основи існування людського суспільства. За таких обставин екологічна парадигма справді набирає культуротворчих ознак» [10, с.96].

Культуротворча природа екологічної парадигми ґрунтується все на тій же екологізації моралі, утвердженні екологічного імперативу як головного етичного ідеалу людства, побудованого на базі екологічних цінностей і норм, які, своєю чергою, формують «безмежну відповідальність людини за все живе». Екологічна відповідальність, яка складається з ціннісного, інформаційно-пізнавального (інтелектуального) й поведінкового (діяльнісного) компонентів як культуротворча характеристика має прояв в орієнтації на позитивну, екологічно доцільну, небезпечну й компетентну діяльність у системі «людина - суспільство - природа», мета якої – самозбереження й самореалізація людини; досягнення стратегічної настанови, пов'язаної зі стійкою коеволюцією процесів розвитку людини і біосфери Землі.

Саме екологічна освіта й виховання, що спираються на нову екологічну етику, з урахуванням вимог гуманітаризації, прогностичності, глобалізації, неперервності, інтегративності та самоорганізації, здатні формувати всебічно розвинену особистість з науково обґрунтованим, раціональним та високодуховним ставленням до природи.

Тому екологічна культура й екологічна відповідальність разом з екологічною освітою і вихованням утворюють основу раціональної взаємодії людини і природи. Як наслідок, екологічна свідомість набуває дієвості, системності, цілісності й багатогранності.

Формування екологічної культури майбутніх фахівців ставить такі основні завдання:

- вивчати природу свого краю, виховувати дбайливе ставлення до природних багатств України;
- виховувати нетерпиме ставлення до вчинків, які завдають шкоди природі;
- озброїти майбутніх фахівців знаннями, виробити у них практичні вміння і навички раціонального природокористування, спонукати їх до конкретних дій щодо поліпшення стану довкілля, не допускати негативних впливів на природу в процесі своєї трудової діяльності;
- формування відповідальності за природу як національну, так і загальнолюдську цінність, основу життя на Землі;
- формування у майбутніх фахівців усвідомлення того, що людина – частина природи, а історія людського суспільства – частина історії природи, що природа є першоосновою існування людини і суспільства;

Таким чином, екологічне виховання доцільно розглядати в контексті екологічної культури. Спираючись на філософські положення про взаємодію людини, суспільства і природи, а також природи і культури, суть екологічного виховання можна визначити як процес, спрямований на формування екологічної свідомості, що включає такі ключові категорії, як світогляд, стосунки, цінності, поведінку. Екологічне виховання – це соціокультурний феномен, педагогічна інтерпретація якого сприяє вільному розвитку інтелектуальної і духовної сфери школярів в мікро- і макромісці його існування, формуванню у них наукового світогляду, досвіду соціальних стосунків і системи цінностей у взаєминах з природою, довкіллям і людьми, що орієнтує учнів на усвідомлену діяльність щодо збереження життя на Землі для сьогодення і майбутніх по-

колінь. Метою і кінцевим результатом екологічного виховання є сформована еколоґо-світоглядна позиція випускника.

Екологічне виховання не може бути успішним, якщо здійснюється лише на заняттях. Тому до подальших напрямів дослідження відносимо аналіз можливостей виховання екологічної культури студентської молоді в позааудиторній діяльності.

Список використаних джерел

1. Білявський Г.О. Основи екології /Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. – К.: Либідь, 2004. – 408 с.
2. Дробноход М.І. Філософія екологічної освіти: концептуальні основи /М.І. Дробноход // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 43-49.
3. Єфіменко Н. П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 /Н.Н. Єфіменко; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2000. – 18 с.
4. Кукушкин В.С.Общие основы педагогики: учеб. пособ. для студентов пед.вузов /В.С.Кукушкин.– М.: Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2006. – 224 с.
5. Ліпич І.І. Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 /І.І. Ліпич; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 18 с.
6. Магура Н. Л. Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 /Н.Л. Магура. – К., 2002. – 249 с.
7. Моторна Л.В. Системний підхід у сфері екологічної освіти та виховання у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації // Проблеми освіти: науково-методичний збірник, 2006. – Третій спеціальний випуск. – С. 333-337.
8. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси: навч. посіб. / Л.І. Сидоренко – К.: Вид. ПАРА-ПАН, 2002. – 152 с.
9. Теплов Д.Л. Экологическое воспитание старшеклассников в системе дополнительного образования // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 46-50.
10. Ярчук Г. Екологічне виховання: сутність та основні напрями // Вища освіта України. – 2008. – №2. – С. 91-97.